

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК РОЗВ'ЯЗАННЯ ВІЙНИ МІЖ НАЦИСТСЬКОЮ НІМЕЧЧИНОЮ ТА РАДЯНСЬКИМ СОЮЗОМ

Сергій ЛИТВИН,
*доктор історичних наук, професор, головний
редактор журналу «Воєнна історія»*

*Доповідь на круглому столі «70-річчя розв'язання війни
між нацистською Німеччиною і Радянським Союзом:
історичні уроки та український рахунок» 18 червня 2011 року, м. Київ*

Напередодні 70-річчя початку війни між нацистською Німеччиною і Радянським Союзом українське суспільство знову збудується, насамперед політиками, які маніпулюють подіями війни, визначеннями та дефініціями, зумисне чи з недолугості вносять плутанину в, здавалося б, очевидні речі. Навіть високі посадові особи дивують своєю необізнаністю, як-то міністр освіти та науки України Д. Табачник, накладаючи, по-суті, заборону на вживання терміну Друга світова війна.

Отож, насамперед, про дефініції.

Друга світова – війна Німеччини і її сателітів та антигітлерівської (антигітлерівської) коаліції держав відбувалася у часових рамках 1 вересня 1939 року – 2 вересня 1945 року.

Для українського народу Друга світова війна розпочалася ще раніше, а саме 15 березня 1939 року, коли союзниця Гітлера – Угорщина – захопила незалежну Карпатську Україну, а 1 вересня 1939 року 250 тисяч українців у складі польського війська

вступили у двобій з німецькою армією. 17 вересня 1939 року вони ж опинилися у протистоянні Червоної армії, що, у відповідності до змови з Гітлером (пактом Молотова-Рибентропа), як його союзниця вчинила агресію проти Польщі. А згодом тисячі українців (зумисне і цілеспрямовано) було кинуто на нову агресивну війну проти Фінляндії.

Ці трагічні сторінки історії не можна замовчувати, маніпулюючи датами початку війни.

Складовою частиною і продовженням Другої світової була німецько-радянська війна, що отримала назву Велика Вітчизняна війна (22 червня 1941 р. – 8 травня 1945 р.) – війна між недавніми союзниками Німеччиною і СРСР, вірніше, між німецьким націонал-соціалізмом (а не фашизмом – визначення сталінської пропаганди через співзвучність із соціалізмом) та радянським комунізмом – найбільш злочинними на той час політичними режимами в Європі, та й, зрештою, і у світі. Така оцінка збігається з позицією ЄС, відображеною у відомій резолюції Європарламенту з осудом націонал-соціалізму та сталінізму.

Український народ в умовах де-факто бездержавного існування, не маючи власних цілей у війні і не будучи з точки зору міжнародного права суб'єктом міжнародних відносин, а відповідно – і суб'єктом війни, став інструментом, заручником, розмінною картою геополітичного переділу і кривавого протистояння, розв'язаного у Європі двома імперськими диктаторськими режимами. Український етнос територіально охоплював межі чотирьох країн: Радянського Союзу, Польщі, Румунії та Угорщини. Українці брали участь у війні як громадяни цих країн.

Формальна державність у формі УРСР жодним чином не вплинула на віртуальність її статусу як воюючої сторони. Її населення брало участь у війні лише як окреме адміністративно-територіальне утворення Радянського Союзу і як частина радянської етносоціальної спільноти. Територія Украй-

ни виявилася в результаті лише метою та ареною боротьби воюючих сторін, а її суспільство – об'єктом військової, расової, політичної, ідеологічної та економічної експансії та терору. Українці опинилися між лещатами коричневої і червоної чуми. І не буває однієї чуми трохи кращої за іншу. Відмінність лише у тому, що гітлерівський нацистський режим був більш агресивним щодо інших народів, а комуністичний сталінський тоталітаризм, обрамлений у фальшивий ореол соціалістичної демократії, у першу чергу, знищував власний народ, з особливою вибірковістю і ворожістю до українського населення.

Трагізм ситуації поглиблювався ще й тим, що українці зі зброєю в руках опинилися по різні сторони фронту, а частина наших співвітчизників у лавах Української повстанської армії виборювала незалежність України як від Німеччини, так і від СРСР.

Таке розуміння сьогодні ще далеко від одностайного сприйняття, але в цьому полягає історична правда, і до її розуміння неодмінно має прийти світ і українське суспільство.

Причини війни слід розглядати через призму українського питання, яке мало величезне значення у міжнародній політиці напередодні війни та суттєвий вплив на розв'язання війни між нацистською Німеччиною та Радянським Союзом.

Українське питання у вузькому розумінні – це питання про місце і роль українського чинника у внутрішньому житті держав, до складу яких входили українські землі: СРСР, Польщі, Румунії та Чехословаччини. У широкому розумінні – це питання про умови і механізм возз'єднання українських земель та створення власної української держави.

Нерозв'язаність українського питання стала одним із важливих дестабілізуючих чинників політичного життя, загострення міжнародних відносин й, загалом, розквітання стабільності у Центральній Європі.

Напередодні війни чітко визначилися три групи держав, зацікавлених у вирішенні українського питання. Перша група – СРСР, Польща, Румунія, Чехословаччина. Мета СРСР – втримати вже підвладні українські землі й приєднати нові для комуністичної експансії на всю Європу. Агресивні наміри мали Польща (повернути землі 1672 р.) та Румунія (території до Дністра). Друга група – Англія, Франція і частково США, які своїм втручанням у вирішення українського питання або, навпаки, дипломатичним нейтралітетом задовольняли свої геополітичні інтереси. Третя група – Німеччина і Угорщина.

Німеччина претендувала на всі українські землі, а її союзниця – Угорщина – домогалася повернення Закарпаття. Це робило українське питання клубком серйозних суперечностей, а «українську карту» – серйозним козирем у великій дипломатичній грі.

Німеччина, яка, прагнучи перерозподілу Європи на свою користь, особливий «апетит» мала на Україну, тому була активним ініціатором рішучих дій у вирішенні українського питання. Генеральною політичною метою німецького нацизму було проголошено об'єднання всіх німців у одній державі (під гаслом «Один народ, одна держава, один фюрер!») і завоювання для майбутніх поколінь німців («раси панів») нового життєвого простору (Lebensraum) на сході Європи. Нацистські теоретики підрахували, що в майбутньому потрібно буде збільшити кількість німців до 250 млн. осіб, чого можна буде досягти лише за наявності у розпорядженні нової німецької імперії території не менше 5 млн. кв. км. (майже вдесятеро більше, ніж займала Німеччина у 1933 р.).

Суть українського питання зводилася до того, що поява нової могутньої української держави дозволить, за словами Гітлера, відновити рівновагу сил у Європі та світі. Ідеєю створення Великої України Німеччина тривалий час шантажувала СРСР, Польщу, Румунію та Угорщину.

Вперше українське питання було використане Третім рейхом під час чехословацької кризи як засіб розвалу Чехословаччини у результаті Мюнхенської змови. Українське Закарпаття, яке у міжвоєнні роки перебувало у складі ЧСР, стало об'єктом торгів між Німеччиною, Угорщиною, Польщею та Радянським Союзом. Гітлер стосовно Чехословаччини застосував тактику ослаблення майбутньої жертви через підтримку відцентрових сил у державі. Для цього була використана ідея незалежності Карпатської України. Уже в жовтні 1938 року Гітлер надіслав до уряду Чехословаччини вимогу про надання Карпатській Україні автономії, погрожуючи можливим об'єднанням її з Західною Україною або навіть з УРСР. Побоюючись отримати в особі Карпатської України непідконтрольного зародку української державності, свої протести проти автономізації краю заявляють у Будапешті, Варшаві, Бухаресті та Москві. Демонструючи свою всесильність у питаннях встановлення кордонів і долі народів, нацисти 2 листопада 1938 року під час засідання так званого Віденського арбітражу частково задовольнили претензії Будапешта, передавши Угорщині південні регіони Закарпаття із найбільшими містами Ужгородом, Мукачевим, Береговим і стратегічною залізницею.

Практично вся європейська дипломатія та преса у листопаді 1938 року була пере-

Навчальний корабель Шлезвіг-Гольштейн, який зробив перший постріл війни

конана, що Гітлер перетворить залишок Карпатської України на плацдарм для нападу на СРСР. Західний світ зітхнув з полегшенням, вважаючи, що зумів спрямувати експансивну енергію Гітлера в бік Радянського Союзу. Проте вже невдовзі, у березні 1939 року, Гітлер дозволив своєму союзникові – Угорщині – окупувати Закарпаття, потопивши у крові зародок української державності.

Загарбницькі наміри щодо України давали змогу Гітлеру приховувати справжній західний напрямок основного удару на початку війни і зробити поступливішою позицію Англії і Франції.

Зрадою Карпатської України Гітлер довів, що ніколи не розглядав українське питання в інтересах українського народу і не збирався надавати Україні самостійності, що влаштовувало Сталіна.

Паралельно із розігруванням «української карти», німецькі дипломати гарячково шукали шляхів до порозуміння із радянським диктатором. На цьому етапі українське питання відіграло головну роль у розв'язанні загального комплексу проблем, що були об'єктом радянсько-німецьких переговорів. Гітлер, що визначав наступною жертвою після Чехословаччини Польщу, і не маючи повної ясності щодо поведінки Радянського Союзу на випадок польсько-радянської війни, розробляв план підготовки повстання у Східній Галичині та залякування Сталіна створенням української держави, прагнучи не допустити можливого зближення СРСР із західними державами.

Радянсько-німецькі переговори призвели до зближення СРСР з Німеччиною. Чому відбулося зближення?

Обидва диктатори були заражені ідеєю світового панування. І Німеччина, і СРСР були зацікавлені у розв'язанні великої війни і готувалися до неї.

Мета Німеччини полягала у реванші за поразку у Першій світовій і в завоюванні «життєвого простору» для німців. Гітлер не бажав війни на два фронти, мав плани відтягнути східний напрямок на час, коли

вирішить всі проблеми на заході. Гітлер вважав, що домігся участі Кремля у війні проти Польщі та дружнього нейтралітету СРСР під час війни Німеччини з Францією та Британією. Німецький канцлер розраховував на швидкий розгром західних демократій і повернення німецьких дивізій на Схід для здобуття «життєвого простору».

У травні-серпні 1939 року керівництво Третього рейху перейшло від зондажу радянського уряду до активного залучення до справи спільного розчленування Польщі та поділу сфер впливу в Центральній та Східній Європі.

Радянське керівництво вважало, що суперечності між Німеччиною та західними державами та затяжна війна дадуть змогу експансії комунізму на захід.

На засіданні Політбюро ЦК ВКП(б) 19 серпня 1939 року Сталін публічно заявив про необхідність підштовхнути Європу до нової війни, яка стане увертюрою до «світової революції». Він, зокрема, підкреслив:

«Питання миру чи війни вступає в критичну для нас фазу. Якщо ми укладемо угоду про взаємну допомогу із Францією та Великою Британією, Німеччина відмовиться від Польщі й почне шукати «модус вівенді» із західними державами. Війна буде відвернута, але в майбутньому події можуть набутти загрозливого для СРСР характеру. Якщо ж ми приймемо пропозицію Німеччини про укладення пакту про ненапад, вона, звісно, нападе на Польщу, і втручання Франції та Британії в цю війну стане неминучим. Західна Європа буде піддана серйозним хвилюванням і безпорядкам. У цих умовах у нас буде чимало шансів залишатися осторонь від конфлікту і ми зможемо сподіватися на наш вигідний вступ у війну. Досвід двадцяти останніх років показує, що у мирний час неможливо мати в Європі комуністичний рух настільки сильний, щоб більшовицька партія змогла б захопити владу. Диктатура цієї партії стає можливою лише в результаті великої війни. Ми зробимо свій вибір, і він зрозумілий. Ми повинні прийняти німецьку пропозицію і ввічливо відіслати на-

зад англо-французьку місію. Першою перевагою буде знищення Польщі до самих підступів до Варшави, включаючи українську Галичину.

Німеччина надає нам цілковиту свободу дій у Прибалтійських країнах і не заперечує з приводу повернення Бессарабії СРСР. Вона готова поступитися як зоною впливу Румунією, Болгарією та Угорщиною... Залишається відкритим питання, пов'язане із Югославією... Водночас, ми повинні розуміти наслідки, які будуть витікати як із перемоги, так і з поразки Німеччини. У випадку її поразки неминуче відбудеться радянізація Німеччини й буде створено комуністичний уряд. Ми повинні пам'ятати, що радянізована Німеччина опиниться перед великою небезпекою, якщо ця радянізація буде наслідком поразки Німеччини під час короткочасної війни. Англія та Франція будуть ще доволі сильні, щоб захопити Берлін і ліквідувати радянську Німеччину. А ми не будемо мати можливості прийти на допомогу нашим більшовицьким друзям у Німеччині.

Таким чином, наше завдання полягає в тому, щоб Німеччина змогла вести війну якнайдовше, з тією метою, щоб втомлені та до крайньої міри виснажені Англія і Франція були б позбавлені можливості розгромити радянізовану Німеччину. Дотримуючись позиції нейтралітету і очікуючи на свій час, СРСР буде надавати допомогу сьгоднішній Німеччині, постачаючи її сировиною і продуктами харчування (...). Якщо Німеччина вийде переможцем, вона буде настільки виснажена, що не зможе розпочати нового конфлікту з СРСР зонайменше протягом

десяти років (...). Товариші! В інтересах СРСР, батьківщини трудящих, вперед, до початку війни між рейхом і капіталістичним англо-французьким блоком»*.

Водночас, міжнародне становище СРСР було несприятливим для конфлікту з нацистською Німеччиною, що і зумовило зближення між Берліном і Москвою. Радянська сторона висунула вимоги про визнання її інтересів у Південно-Східній Європі і на Балтиці, висуваючи за ближчу мету повернення західноукраїнських земель. І лише задоволення вимог СРСР щодо відмови Німеччини від планів створення «Великої України» відкрило шлях до укладення договору.

А вже 23 серпня 1939 року німецький і радянський міністри закордонних справ підписали угоду про ненапад терміном на 10 років, відому як пакт Молотова-Ріббентропа і секретний протокол до нього.

Цей протокол визначив зони впливу двох держав у Східній Європі у разі «територіальних і політичних змін», тобто в умовах спланованої обома державами війни. Німеччина відмовлялася від будь-якого впливу на Фінляндію, Латвію й Естонію, а Литва і східні території Польщі, тобто Західна Україна і Західна Білорусія, мали відійти до Радянського Союзу.

Решта територій у Східній Європі відходили під вплив Німеччини. Саме територіальний вииграш, розподіл сфер впливу, поширення сталінської диктатури на нові території і були основною метою Сталіна і його оточення. Таку ж мету ставив для себе

* Текст виступу Сталіна був опублікований французькою агенцією «Гавас», яка отримала його від «надійних швейцарських джерел». Очевидно, що виступ Сталіна був переказаний на Заході кимось із європейських комуністів, керівників Комінтерну. 30 листопада 1939 р. Сталін особисто дав інтерв'ю газеті «Правда» (що він робив лише у виняткових випадках), у якому запевнився, що почав заперечувати «брехливе повідомлення» агентства «Гавас». Радянська історична наука і пропаганда впродовж 50 років заперечувала наявність не лише виступу Сталіна, але навіть розширеного засідання Політбюро 19 серпня 1939 р. Вперше підтвердив наявність такого засідання відомий радянський історик і біограф Сталіна Д.Волкогонов. 16 січня 1993 р. в інтерв'ю газеті «Известия» він підкреслив, що особисто читав протоколи того історичного засідання. У 1994 р. російський історик Т. Бушева вперше опублікувала повний текст виступу Сталіна 19 серпня 1939 р. у журналі «Новый мир», який вона виявила у колишньому таємному фонді «спецхрана СССР». Пізніший текстуальний аналіз документа підтвердив його приналежність Сталіну.

Підписання договору Молотова-Рибентропа

й Гітлер. Тому договір про ненапад, і особливо таємний протокол до нього, зумовлений спільністю інтересів двох тоталітарних режимів, двох диктаторів. По суті, цей документ був актом свавільного поділу Європи на «сфери інтересів» та розв'язав руки для агресій з боку СРСР і Німеччини проти низки країн і для початку Другої світової війни.

31 серпня 1939 року Верховна Рада СРСР і Рейхстаг Німеччини одночасно ратифікували Договір про ненапад між Німеччиною і СРСР. Таємні протоколи були вилучені з процесу ратифікації. А наступного дня Німеччина напала на Польщу. Зв'язок цих подій не викликав і не викликає тепер жодних сумнівів. Це, по суті, був акт агресії Німеччини та СРСР, «двох акул», які проковтнули незалежну Польщу. Ця війна лежить на совісті Радянського Союзу, бо якби не було договору, німці б не напали на Польщу.

З вересня уряди Великобританії і Франції, що були пов'язані з Польщею договорами про надання допомоги, оголосили війну

Німеччині. США розпочали поставки військової техніки до Великобританії. Війна набрала характеру світової.

З першого дня війни українські етнічні землі в Польщі були втягнуті у вир подій. До Війська Польського було мобілізовано близько 300 тисяч українців.

Радянський Союз з першого дня став фактичним учасником цієї війни, надаючи німецьким пілотам позивні для допомоги у здійсненні нічних рейдів. У Мінську працював маяк, який наводив на цілі німецькі літаки.

У той же час, Сталін намагався перекласти всю відповідальність за агресію проти Польщі на Гітлера, і тому зайняв вичікувальну позицію, відтягував радянське вторгнення. Сталін побоювався, що у випадку синхронного нападу на Польщу разом із Німеччиною отримає оголошення війни з боку Британії та Франції.

У цей період українське питання знову стає важливим чинником німецько-радянських стосунків й істотним засобом у руках Гітлера, який, з метою прискорення військового виступу Радянського Союзу проти Польщі, знову застосовує шантаж повернутися до проблеми створення «Галицької держави».

Москва 14 вересня повідомила німецьке командування про те, що Червона армія готова до початку бойових дій і може вступити у війну одразу після взяття вермахтом Варшави. Однак німці цим не вдовольнилися і продовжували тиск з допомогою «української проблеми». 15 вересня 1939 року шеф Абверу В. Канаріс зустрівся із лідером ОУН А. Мельником і поінформував його про ймовірність створення Західноукраїнської держави у випадку, якщо Москва відмовиться наступати на Польщу.

17 вересня 1939 року, без оголошення війни, порушивши польсько-радянський договір про ненапад та підписану СРСР міжнародну конвенцію щодо засудження агресії, віроломно і підступно Червона армія вдерлася на територію Польщі. У результа-

Німецькі і радянські війська на кордоні миру, 1939 р.

ті 12-денних боїв радянські війська вийшли на лінію Західного Бугу і Сяну, здійснивши відверту анексію Західної Волині і Східної Галичини. Проти нечисленних польських частин, оскільки основні війська вели бої проти німецької армії, було кинуте 67 стрілецьких і кавалерійських дивізій, 18 танкових бригад, 11 артилерійських полків. У наступі було задіяно 600 тисяч солдат, 4 тисячі танків, 5,5 тисяч гармат, 2 тисячі літаків.

Червона армія просунулася на 250–350 кілометрів на захід, зайнявши територію 195 тис. кв. км із населенням майже 13 млн. осіб (понад 5 млн. українців, 3 млн. білорусів, близько 3,5 млн. поляків, понад 1 млн. євреїв, сотні тисяч німців, чехів, литовців та представників інших національностей). Німеччина зайняла 190 тис. кв. км із 22 млн. населення. До УРСР було приєднано 88 тис. кв. км. із населенням 7 млн. 838 тис. 500 осіб. Війська Українського фронту полонили близько 200 тис. польських військовослужбовців, з яких 15 тис. пізніше були розстріляні у Катині, Харкові та Мідному. Червоноармійці захопили на Західній Україні 255890 карабінів і кулеметів, 739 гармат, 100 танків і броньовиків, 4579 одиниць механічного транспорту, 131 літак (здебільшого навчальних і спортивних). Загальні втрати поляків у ході радянсько-польської війни нараховували 3,5 тис. чоловік убитими і 20 тис. пораненими. Червона армія

втратила 996 загиблими та 2383 пораненими і пропалими безвісти.

Території, що в азарті наступу були зайняті німцями, але підпадали згідно пакту Молотова-Ріббентропа під зону радянського впливу, зокрема, міста Львів, Дрогобич, Стрий, були німцями покинуті. Для скріплення військової дружби Червоної армії та вермахту, 22 вересня на честь успішної перемоги над Польщею було проведено спільні військові паради радянських і німецьких військ у Брест-Литовську, Гродно, Пінську, Перемишлі та інших містах.

Поділивши Польщу, СРСР і Німеччина 28 вересня 1939 року у Москві підписали новий договір про Дружбу і кордон між Німеччиною та СРСР. 4 жовтня у додатковому протоколі до договору було врегульовано нову лінію кордону на колишній території польської держави. Сталін відмовився від частини Варшавського та Люблінського воєводства. В обмін на ці землі нацисти віддали до радянської сфери впливу Литовську Республіку. До середини жовтня 1939 р. частини Червоної армії відійшли до лінії нового кордону, який залишив поза межами УРСР українські етнічні території Підляшся, Холмщини, Надсяння і Лемківщини площею у 16 тис. кв. км, на якій проживало 550 тисяч українців, із стародавніми українськими містами Перемишлем, Ярославом,

*Парад переможців у Бресті.
У центрі Гудеріан і Кривошеїн*

Сянком, Холмом, Грубешовим тощо, які опинилися під німецькою окупацією.

Наслідки війни проти Польщі і розвиток подальших подій були обговорені 17 жовтня 1939 року на таємній зустрічі Сталіна і Гітлера у Львові, де була підписана нова угода про військову співпрацю.

Користуючись досягнутими угодами з Гітлером та з огляду на успіхи Гітлера на Заході і капітуляцію Франції, Сталін поспішав повернути під контроль Кремля всі землі, які колись входили до Російської імперії. З цією метою, у листопаді 1939 року Радянський Союз розв'язав війну з Фінляндією. На фінський фронт були перекинуті війська Київського особливого та Одеського військових округів, у яких проходили військову службу призовники переважно з Київської, Житомирської, Кам'янець-Подільської, Вінницької, Дніпропетровської, Полтавської областей.

Протягом першого місяця боїв Червона армія втратила майже 70 тис. солдатів і командирів (понад 11 тис. убитими, 6 тис. пропалими безвісті, майже 36 тис. пораненими, 18 тис. обмороженими). Протягом січня 1940 р. Червона армія на фінському фронті кардинально збільшується. Її чисельність доводиться до 1 млн. 300 тис. чоловік, на озброєнні яких перебувало 1,5 тис. танків, 3,5 тис. гармат, 2,7 тис. літаків. 24 січня 1940 р. за спинами червоноармійців створюються спеціальні загороджувальні загоони військ НКВС, які без попередження знищу-

ють усіх відступаючих. Після нечувано кривавих боїв, до кінця лютого 1940 р. Червоної армії вдалося прорвати оборонні рубежі фінів і змусити їх підписати мирну угоду з територіальними поступками СРСР. Однак ціна цієї «перемоги» була приголомшуючою – понад 430 тис. чоловік (126 тис. 875 – убитими та померлими від ран, 264 тис. 908 – пораненими і обмороженими, 39 тис. 369 – пропалими безвісті). 7-ма Чернігівська стрілецька та 44-та Київська стрілецька дивізії майже повністю полягли у снігах Фінляндії, по чверті особового складу втратили інші дивізії, сформовані у Київському, Харківському та Одеському військових округах.

Промовистим свідченням того, яке значення мали для радянського командування власні солдати і командири, було ставлення до загиблих і полонених. Відступаючи з території Фінляндії, радянська сторона не забрала тіла полеглих воїнів, і весною вони згнили в лісах або потонули на дні боліт. Всі 5 175 полонених червоноармійців і 293 полонені командири, які повернулися з Фінляндії до СРСР, були відправлені до радянських таборів, 232-х командирів згодом розстріляли. Фіни втратили 21 тис. 396 осіб убитими, 1 тис. 434 – пропалими безвісті і 43 тис. 557 – пораненими, віддали важливі території, але відстояли незалежність.

Фінська війна погіршила міжнародне становище країни. СРСР було виключено з Ліги Націй і оголошено агресором. Відчуття несправедливості війни, яку вів СРСР проти Фінляндії, серйозно відображалось на настроях солдатів і командирів Червоної армії, особливо на вихідцях з України.

У червні 1940 року було анексовано три Балтійські республіки – Латвію, Литву і Естонію, а у серпні 1940 року, у результаті сильного військово-політичного тиску на Румунію і шантажу Німеччини, радянське керівництво домоглося від Румунії передачі до СРСР Бессарабії та Північної Буковини.

Полонені Червоною армією польські вояки

Радянська пропаганда всіма силами намагалася закріпити враження про «визволення», «возз'єднання в українській радянській державі» тощо. Однак ейфорія від повалення ненависного польського режиму дуже швидко минула. На приєднаних землях за радянським зразком було уніфіковано суспільно-політичне життя. Там проводилась насильницька націоналізація, колективізація, руйнація соціальної та політичної інфраструктури, антицерковні акції, репресії та масові депортації населення, що прирекли тисячі людей на смерть та страждання далеко від рідних домівок. Зокрема, на західноукраїнських землях від осені 1939 року до осені 1940 року було репресовано і депортовано 312 тисяч сімей, або майже 1,2 млн. осіб.

Таким чином, радянське керівництво вправно використовує «українську карту», протягом перших років Другої світової війни зуміло розширити кордони радянської держави за рахунок українських етнічних земель, поспішно «уніфікувавши» приєднані території зі «старими» регіонами Радянської України. Очевидно, що слова про створення «об'єднаної» Радянської Української Держави були не більше ніж політичною риторикою, адже сталінське керівництво зовсім не піклувалося про те, аби об'єднати у цій «державі» українські етнічні землі Берестейщини, які були віддані до складу Білоруської РСР, Придністров'я, що відійшло до Молдавської РСР, Стародубщини, частини Слобожанщини та Кубані, які опинилися у складі РСРФР, земель Лемківщини, Холмщини, Надсяння і Підляшшя, відданих у 1939 році під німецьку окупаційну зону, Закарпаття, окупованого Угорщиною.

Після розгрому Польщі продовжувалося активне співробітництво СРСР і Німеччини. Боячись спровокувати Німеччину на агресію, Сталін наполягав на виконанні всіх домовленостей з Гітлером. СРСР фактично перетворилося у невоюючого союзника Німеччини. Москва допомагала Німеччині

у відновленні та навчанні німецьких збройних сил, постачала сировину для виробництва озброєнь. У Радянському Союзі навчалися тисячі німецьких військовиків.

Було налагоджено регулярне забезпечення «Люфтваффе» радянськими метеозведеннями, що полегшило німцям бомбардування Англії. Для ремонту кораблів німецькому командуванню було надано військово-морську базу поблизу Мурманська. Упродовж 17 місяців (аж до весни 1941 року) Німеччина отримала із Радянського Союзу 865 тис. т нафти, 140 тис. т марганцевої руди, 14 тис. т міді, 3 тис. т нікелю, 101 тис. т льону, фосфати, платину і майже 1,5 млн. т зерна. Через радянську територію здійснювався транзит стратегічної сировини і продовольства до Німеччини з країн Тихоокеанського басейну і Близького Сходу.

Радянський Союз готувався до війни. СРСР був країною, де з одного боку існувала найпотужніша на континенті воєнна промисловість, з іншого – злиденне матеріальне становище робітників, повне закріпачення селянства, до смерті залякана репресіями інтелігенція, страшенно зубожіле населення (поряд з яким вигідно виділялася заможна партійно-урядова номенклатура).

Не доводиться вести мову про бодай мінімальний авторитет радянської влади серед українського радянського суспільства, збитого із пантелику, пограбованого, стероризованого й ідеологічно затурканого. Згодом, після нападу Німеччини на СРСР, це все вилилося у колосальну нелояльність українського населення щодо більшовицької влади і стало однією з основних причин швидкого просування німців на схід.

Тому очевидним є міф про морально-політичну єдність радянського народу, якого насправді не існувало. Більшість населення України залишалася байдужою до форми державного устрою. Певна частина сповідувала радянські цінності, дехто підляв ідеї суверенної національної державності. Те, що остання категорія була досить

Пересування німецьких військ окупованою територією у 1941 р.

численною, засвідчують понад 10 років боротьби самостійницького підпілля проти сталінського режиму, що без широкої підтримки серед населення було б неможливо.

У той же час, коли була очевидною підготовка Німеччини до нападу на СРСР, радянське керівництво допустило низку прорахунків і помилок. Так, вкрай негативний вплив на оборону спричинили репресії стосовно керівних, наукових та військових кадрів. Були допущені стратегічні прорахунки у підготовці військ до наступальних операцій, планів воювати на чужій території «малою кров'ю», неадекватних і запізнених заходів щодо зміцнення обороноздатності країни, прорахунків з оцінкою можливих термінів початку війни.

22 червня 1941 року випереджувальним нападом на Радянський Союз розпочався новий етап Другої світової війни: тяжкі, трагічні й героїчні бої на українській території.

Початок війни проти Радянського Союзу означав, що німецькі плани щодо українських земель вступили у вирішальну фазу свого практичного здійснення. Утворення «Великої України», бодай як маріонеткової, було відкинуто, і українські землі розглядалися як сировинний придаток, джерело продовольства і робочої сили з перспективою онімечення і колонізації.

Війна перетворила Україну на гігантське поле битви між найпотужнішими арміями тогочасного світу, на об'єкт колосального економічного грабунку й геноциду з боку окупантів, на місце розгортання безкомпромісного руху опору обом тоталітарним режимам. Трагізм ситуації поглиблювався ще й тим, що українці зі зброєю у руках опинилися по різні сторони фронту, в арміях воюючих сторін, а частина наших співвітчизників у лавах Української повстанської армії виборювала незалежність України як від Німеччини, так і від СРСР. Як результат, прямі людські втрати України від Другої світової війни оцінюються у 8–10 млн., а демографічні – у 13–17 млн. осіб.

Отже, нацистська Німеччина і радянський комуністичний режим на чолі зі Сталіним, засліплені планами світового панування, спільно розв'язали війну і несуть відповідальність за цей злочини перед людством. Важливим чинником розв'язання війни стало українське питання, яке активно використовувалося як Німеччиною, так і Радянським Союзом.